

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 25. do 31. januara 2005. godine donijela je

ODLUKU

I.

Arheološko područje – Atmejdani u Sarajevu proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čini arheološko područje - ostaci Bakr-babine džamije, medrese, mekteba i harema, pokretno naslijeđe pronađeno na arheološkom području koje se nalazi u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine do definitivne obrade.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. broj 1 (stari premjer), upisan u zk. uložak broj CXIX/53, i k.č. broj 3 (stari premjer), upisan u zk. uložak broj CXIX/35 k.o. Sarajevo, što odgovara k.č. broj 4 (novi premjer) k.o. Sarajevo XIII, Općina Stari Grad Sarajevo, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH" br. 2/02, 27/02 i 6/04).

II.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III.

S ciljem trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuje se sljedeće:

Zona zaštite obuhvata prostor definiran u tački I stav 3. ove odluke. U toj zoni provode se sljedeće mjere zaštite:

- dopušteni su samo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, uključujući i one čiji je cilj prezentacija spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine;

- dopuštena je rekonstrukcija graditeljske cjeline Bakr-babine džamije ili pojedinih njenih dijelova na istom mjestu, u istom obliku i od istovrsnih materijala od kojih je prvobitno građena, na osnovu cjelovite historijske i tehničke dokumentacije o njenom izvornom stanju;

- prostor spomenika bit će otvoren i dostupan javnosti i može se koristiti u edukativne i kulturne svrhe;

- nije dopušteno odlaganje otpada.

Potrebno je osigurati sistematsko arheološko istraživanje područja. Svi arheološki ostaci treba da budu konzervirani i na odgovarajući način prezentirani *in situ*.

Sav pokretni arheološki materijal mora biti evidentiran, konzerviran i prezentiran na odgovarajući način.

Nakon završenih cjelovitih arheoloških iskopavanja Komisiji će biti dostavljeni izvještaji na osnovu kojih će ova odluka biti dopunjena, ako to bude neophodno.

IV.

Iznošenje pokretnog naslijeđa iz tačke I stav 2. ove odluke (u daljnjem tekstu: pokretno naslijeđe) iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Izuzetno od odredbe stava 1. ove tačke, dopušteno je privremeno iznošenje pokretnog naslijeđa iz Bosne i Hercegovine radi prezentacije ili konzervacije ukoliko se utvrdi da konzervatorske radove nije moguće izvršiti u Bosni i Hercegovini.

Odobrenje u smislu prethodnog stava daje Komisija ukoliko nedvosmisleno bude utvrđeno da to ni na koji način neće ugroziti pokretno naslijeđe.

U svom rješenju o odobrenju privremenog iznošenja pokretnog naslijeđa iz Bosne i Hercegovine Komisija utvrđuje sve uvjete pod kojima se to iznošenje može izvesti, rok za povrat u Bosnu i Hercegovinu, kao i zaduženja pojedinih organa i institucija za osiguranje tih uvjeta i o tome obavještava Vladu Federacije, nadležnu službu sigurnosti, carinsku službu Bosne i Hercegovine i javnost.

V.

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno - planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VI.

Svako a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od preduzimanja bilo kakvih postupaka koji mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VII.

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, federalnom ministarstvu nadležnom za kulturu, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - VI ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII.

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web-stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

IX.

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

X.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedavajuća Komisije

Amra Hadžimuhamedović

Broj: 05.2-2-114/04-5
25. januara 2005. godine
Sarajevo

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na osnovu Zakona o provođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, član 2. stav 1., “nacionalni spomenik” je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH» broj 33/02) sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za šta ne postoji vremensko ograničenje, i bez obzira na to da li je za navedeno dobro podnesen zahtjev.

Socijaldemokratska unija BiH - Stari Grad, Ul. M. M. Bašeskije broj 63/I-Sarajevo, podnijela je 17. 5. 2004. godine prijedlog/peticiju za proglašenje arheološkog područja nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

II - PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra (kopiju katastarskog plana i zemljišnoknjižni izvod),
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji ili drugoj vrsti radova na dobru itd.,
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Arheološko područje se nalazi u Sarajevu, na lijevoj obali Miljacke, u neposrednoj blizini mosta Ćumurija, između Ulice Hamdije Kreševljakovića i Obale Isa-bega Ishakovića.

Historijski podaci

Na zapadnom dijelu Atmejdana¹ Hadži Alija Bakr-baba je 1544. godine sagradio džamiju, a na zapadnom dijelu harema i mekteb. U pisanim izvorima

---

¹ Prostor Atmejdana, koji je dobio ime prema nekadašnjem hipodromu, postojao je kao gradski trg do 1925. godine, kada je dobio zvanični status parka.

džamija se prvi put spominje 1565. godine. Džamija je bila zidana od ćerpiča i pokrivena šimlom i ćeramidom. Sa minberom, ćursom i musandarom lijepo izrađenim od drveta i vješto izvedenom kamenom munarom ubrajala se u veće i ljepše džamije u gradu. Džamija je prvi put izgorjela 1697. godine.² Oko 1700. godine na njenom mjestu je sagrađena nova, koja je, također, ubrzo zapaljena. Nakon požara stanovnici mahale su je obnovili.

Sa istočne strane džamije, uz harem, 1741./42. godine, Hadži Ismail Misrija je sagradio medresu koja se sastojala od derslane (predavaonice) i deset soba za učenike. Preko puta medrese i Bakr-babine džamije, u neposrednoj blizini mosta Ćumurija, Abdulah-efendija Kantamirija je sagradio biblioteku. Osnivač ove biblioteke je bio profesor u medresi i sekretar šerijatskog suda, a bavio se i prepisivanjem knjiga. Oko džamije i njenog harema formiran je značajan obrazovni i kulturni centar koji je, prema riječima Mula Mustafe Bašeskije, služio kao mjesto okupljanja svih "učenih" ljudi.

Značaj ovoga centra, koji u 18. stoljeću doživljava puni kulturni procvat, počinje naglo opadati početkom 19. stoljeća.

Godine 1850. džamija je bila u ruševnom stanju.

Austrougarski period je bio razdoblje intenzivne gradnje, čime nova uprava zadovoljava potrebe vlasti i potrebe novog činovničkog i drugog stanovništva koje pristiže u Bosnu i Hercegovinu. Neposredno nakon uspostavljanja austrougarske uprave 1878., džamija je pretvorena u vojno skladište³. Definitivno je porušena, zajedno sa munarom, 1895. godine. Zgrada Bakr-babinog mekteba je srušena 1895., a na istom mjestu "vakufska uprava je podigla jednu veću zgradu". Kantamirijina biblioteka je porušena 1897. godine prilikom regulacije lijeve obale Miljacke. Knjige iz nje su prvo prenesene u Osman Sehdinu, a kasnije u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Abdulah-efendija Kantamirija je sahranjen u haremu Bakr-babine džamije, 1774./75. godine, o čemu govori sačuvani prepis natpisa na nišanu. Misrijina medresa je postojala do početka II svjetskog rata.

Harem Bakr-babine džamije je postojao i nakon rušenja džamije i obrazovnih objekata krajem 19. stoljeća, što su potvrdila i posljednja arheološka istraživanja 2004. godine. Četiri, in situ, otkrivena mezara jednim dijelom konstrukcije nalijegala su na ostatke nekog porušenog zida. Time se ovi mezari mogu preliminarno datirati u kraj 19. i početak 20. stoljeća.

Godine 1905. na Atmejdanu je uređen mali park pod nazivom Filipovića trg. Na ovom trgu 1913. godine sagrađen je muzički paviljon, prema nacrtu arhitekta Josipa Pospišila. Paviljon je izgorio 1941. godine. Nakon 1925. godine, kada je Atmejdan dobio status gradskog parka, sahranjivanje se nije obavljalo. Groblje je ekshumirano 1939. godine, ali samo djelimično ili možda njegov centralni dio koji je smetao uređivanju parkovske površine.⁴

² U Sarajevu su nekada bile 34, a danas još postoji 26 džamija sa četverovodnim krovom i kamenom munarom. Samo tri su izgrađene u XV vijeku, a sve ostale u XVI vijeku, ali njihov današnji izgled potječe iz XVII vijeka, jer je većina sarajevskih džamija stradala 1697. godine, kada je princ Eugen Savojski zapalio Sarajevo. Ubrzo zatim većina džamija je obnovljena (M. Bećirbegović, 1999., 44).

³ U Sarajevu su odmah nakon uspostavljanja austrougarske uprave za potrebe vojske zaposjednute 24 džamije (H. Kreševljaković, 1991., 124).

⁴ Arheološkim iskopavanjima otkriveni su relativno noviji ukopi, čija ekshumacija nije izvršena, nego je zemljište jednostavno poravnato do određene visine i zatrpano (M. Gavrilović, 2004.).

Poznato je da je na prostoru Atmejdana bilo više česmi. Desno od ulaza u harem Bakr-babine džamije stajala je jedna čiftečesma, uzidana u haremski zid.⁵ U samom "dvorištu" džamije bilo ih je šest, a jedna je stajala u Misrijinoj medresi. Prema Kreševljakovićevom mišljenju, upotrebljavale su se do 1878. godine, a 1939. godine više im nema ni traga.

2. Opis dobra

Probna sondažna arheološka istraživanja, izvršena na relativno malom prostoru (sonda 20x10 m), pružila su, ipak, izvanredne nalaze. Zatečeni arhitektonski elementi: okviri mezara, zidovi, ostaci kaldrme i "popločana" staza koncentrirani su na relativno malom prostoru. Na osnovu dosadašnjih nalaza ne mogu se tačno i vremenski determinirati, ali dovoljno upućuju na određene zaključke.

Mezari i nišani

Konstatirano je ukupno pet intaktnih mezara sa sačuvanom okvirnom kamenom konstrukcijom (u kvadratima V i VIII), a elemente mezara čini 5 ploča (baza) za usađivanje nišana sa bazama nišana ili bez njih, te petnaestak polomljenih nišana. Radi se o različitim dijelovima tijela nišana, postavljenih vertikalno, nasumice, bez određenog smisla, a neki su jednostavno ležali na zemlji u kvadratima (IV, V, VII, VIII i XI, plan 3, sl. 1). Pet mezara sa očuvanim santračima⁶ pronađeno je na dubini od 0,78 do 0,91 m, koja varira u zavisnosti od slijeganja zemlje tokom vremena.

Na osnovu različito oblikovanih santrača mezare možemo podijeliti u dvije grupe. Jednu grupu čini dupli mezar I i II, III, a drugu IV i V (sl. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 11). Za izradu santrača upotrijebljen je fini bijeli krečnjak.

Grobovi su pravilno orijentirani sa blagom deklinacijom prema sjevero-istoku, koja je izraženija kod mezara br. III, IV i V.

Dupli mezar br. I i II. Ukupna širina mezara je 240 m, dužina 2,25 do 2,50 m. Formiran je od fino obrađenih velikih ploča, veličine 1,0 x 0,50 x 0,10 m, blago dislociranih. Na zapadnom dijelu mezara nedostaju tri ploče (sl. 4, 5, 6, 7, 8). Na gornjim plohama ploča nalaze se udubljenja za klamfe koje nedostaju. U krajnjoj istočnoj ploči sjevernog mezara vidljiv je željezni obruč - držač nišana kojeg nema. Kod drugog groba pronađen je, in situ, dio nišana pravokutne baze u visini od 15 cm.

Mezar br. III također je oblikovan na isti način kao prethodna dva - sa pločama koje su postavljene vertikalno (sl. 5), ali nije otkopan u cijeloj dubini, budući da se njegov istočni dio nalazi u gusto spletenim žilama velikog jasena. Njegova širina iznosi 1,35 m.

Mezari br. IV i V su oblikovani od kamenih blokova različitih veličina, vrlo lijepo klesani na gornjoj i bočnim stranama (visina 0,25 m). Grob br. V je manji, dimenzija 1,05x1,0m. Njegova širina je veća od dužine, što je najvjerovatnije posljedica destruktivnog djelovanja korijena jasena.

Posebno je zanimljiv mezar br. IV čija je kamena konstrukcija dobro očuvana sa vidljivim klamfama koje vežu santrače. Na gornjoj površini ugaonih santrača nalaze se željezni "izvodi" koji direktno upućuju na postojanje nekih ukrasnih elemenata gornje vertikalne konstrukcije koja je

⁵ Prepis natpisa koji govori o njenoj obnovi 1797./98. godine sačuvan je u Zborniku M. Kadića (XIV, str. 18/II).

⁶ Ograda, okolica, okvir oko groba (A. Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo, 1989.).

nestala (sl. 9). Uz zapadni santrač, u zemlji, nalazi se blago zakrivljen donji dio nišana, čija je baza pravougaona, a sačuvana visina je 0,30 m. Dimenzije mezara su 2,20 x 1,45 m.

Dislocirani santrači, kameni blokovi koji su lijepo pravokutno klesani, pronađeni su u istočnom profilu sonde (sl.18). Konstatirano je da se radi o santračima koji su tu dislocirani i postavljeni u "slučajni" položaj (sl.19). Prema načinu na koji su dislocirani, sa vidljivim klampama koje ih povezuju, može se pretpostaviti da se radilo o ekshumaciji mezara čiji su okvir činili ovi santrači.

Na približno istim geodetskim visinama konstatirane su kamene baze nišana u vidu kamenih ploča, izduženog nepravilnog pravouglog oblika, dimenzija oko 0,55 x 0,45 x 0,30 m. One gotovo da su razbacane u prostoru koji se proteže zapadno od mezara IV (plan 3, sl. 5, 10, 11, 12, 13 i 14). Samo jedna baza ima prazan utor za pravokutni nišan (sl.10), a u ostalim je sačuvan i dio nišana pravokutne osnove, različitih visina koje iznose od visine samog utora do 0,30 m. Najviši primjerak ima nepravilno odbijeno tijelo. Jedan nišan leži na zidu, u kvadratu VIII, a najzapadniji u kvadratu IV čini dio neke konstrukcije koja liči na kanalić (sl.14).

Za mali broj nišana pronađenih prilikom istraživanja može se reći da su u primarnom položaju - in situ. Ova konstatacija se odnosi isključivo na ostatke baza nišana u mezarima II i IV, a svi ostali su dospjeli na sadašnja mjesta kasnije, bilo nakon ekshumacije ili niveliranja terena. Potpuno neuobičajen položaj imaju četiri nišana (sl. 7) koji su poredani ispod sjeveroistočnog dijela mezara I i II, a kraj njih je ležao gornji dio nišana heksagonalnog tijela sa špicasto svedenim vrhom. Spomenuta četiri nišana imaju kvadratno vitko tijelo (dimenzija 14x14 cm) sa blagim vratnim suženjem.

U neposrednoj blizini južne podužne strane mezara II nađena su dva dijela različitih nišana (sl.15), postavljenih jedan uz drugi. Jedan ima oktogonalno tijelo, prečnika 27 cm, a drugi je u presjeku kružnica, prečnika 14 cm. U vertikalnom položaju je konstatiran i dio nišana u sjeveroistočnom profilu (sl. 34), kao i dio nišana pravokutnog presjeka u neposrednoj blizini jugozapadnog ugla mezara IV. U površinskim iskopima, potpuno dislocirani, nađeni su gornji dijelovi nišana sa fesom, mali ulomak polukružnog vrha nišana, te dva ulomka koji predstavljaju dijelove turbana nekog nišana (sl.16 i 17).

Na osnovu dosadašnjih istraživanja mogu se izdvojiti sljedeći oblici nišana: a) nišan sa pravouglom izduženom bazom, b) sa tankim valjkastim tijelom, c) tankim četvrtastim tijelom suženog vrata koji se završava fesom, d) heksagonalnim tijelom sa špicastim završetkom i e) nišan sa završetkom u vidu turbana. Kamen od kojeg su rađeni ovi nišani je, uglavnom, krečnjak, ali se uočavaju razlike u vrsti, o čemu će preciznije podatke dati studijska obrada. Dva dijela tijela "običnih" nišana su od kamena pješčara.

Arhitektura

Elementi arhitekture - zidovi, kaldrma i staza, isprepliću se sa ostacima mezara, a pojavljuju se na približno istim visinama kao i mezari. Od ustanovljena četiri zida za sada samo dva čine cjelinu jednog objekta (sl.1, plan 3).

Riječ je o zidovima na krajnjem jugoistočnom dijelu sonde od kojih je "a" blago zakošen prema sjeveroistoku, "b" se pruža prema jugoistoku. Vezani su pod pravim uglom koji tvori ugao "objekta". Zid "a" je otkopan u dužini od 6,60 m, a nastavlja se istim pravcem u profilu. Ovaj zid se

produžava u pravcu unutrašnjosti parka, ispod jasena. Debljina zida iznosi 0,65 m, sa proširenjem u temeljima od 0,15 m, a visina varira od 0,43 do 0,55 m. Rađen je od fino klesanog kamena čija je prednja - vanjska strana lijepo tesana. Unutrašnja strana ovog zida nije tesana, te se pretpostavlja da je bila omalterisana. Ugaoni kamen koji ovaj zid veže sa zidom "b" je, također, tesan sa obje vanjske strane.

Konstatirana dužina zida "b" iznosi 2 m, a debljina 0,75 m. U nastavku je uništen i vjerovatno se ne može dalje pratiti zbog toga što je zemljište na tom mjestu znatno destruirano. Zid nije tesan sa vanjskih strana na osnovu čega se može zaključiti da je bio omalterisan sa obje strane. Ugao "objekta" je devastiran savremenom plinskom instalacijom. U pretpostavljenoj unutrašnjosti "objekta", na udaljenosti od 2 metra od zida "a" i dubini od 1,50 m, konstatirana je konstrukcija koju čini amorfno kamenje poredano u nizu. Na nju je postavljen blok od žutog kamena pješčara, a iznad ploča od istog kamena.

Zid A je vezan krečnim malterom uz vanjski dio zida "a", pod oštrim uglom, i proteže se podužno kroz cijelu sondu u dužini od 12,95 m. Debljina ovog zida iznosi 0,75 m, a visina je u prosjeku 0,68 m. Zidan je fino klesanim kamenim blokovima, ali je na pojedinim dijelovima znatno rastresen i oštećen. Najbolje je očuvan na mjestu spoja sa susjednim "objektom", gdje sa kratkim i tankim zidom A1 tvori neku vrstu platforme. Izgled i tehnika gradnje zida A1 govore o njegovom sekundarnom nastanku. Zid A je služio kao podloga za santrače mezara I, II i III i jednu kamenu bazu nišana. Zidan je od grubo klesanog krečnjaka.

Ovaj zid je mogao biti vezan za zid B pod pravim uglom, što se ne može sa sigurnošću tvrditi, jer su upravo na mjestu eventualne veze oba zida znatno devastirana (sl.1, 3, 4, 5, 26, 27, 29).

Zid B je okomit na zid A. Njegov istočni dio je znatno bolje sačuvan od zapadnog, koji je oštećen recentnom ugradnjom kablova (pokrivenih ciglom, sl. 4). Rađen je od lijepo klesanog kamena i pritesan na licu prema sjeveru. Ukupna dužina ovog zida (do profila u parku) iznosi 7 m i produžava se u parkovsku površinu. Njegova debljina iznosi 0,65 m, a maksimalna visina 0,97 m. Svi navedeni zidovi su rađeni od kamena krečnjaka i vezani krečnim malterom. Temelji zidova "a" i "b" su prošireni i zaliveni malterom. Tehnika gradnje zidova i upotrijebljeni krečni malter za vezivo karakteristični su za gradnju iz osmanskog perioda (M. Gavrilović, 2004., 7).

Pri dnu zida B konstatirana je kaldrma (sl.1,4) koja se prostire sa obje njegove strane, te u prostoru gdje su nađene baze za nišane. Na ovom mjestu kaldrma je veoma oštećena i može se pratiti uz stazu formiranu od kamenih blokova. Dužina staze je 6,35 m, a širina kamenih blokova 0,30 m.

Paralelno sa zidom B, na udaljenosti 1 m od njegovog vanjskog lica, ustanovljena je jedna suhozidna konstrukcija koju čine dva reda kamenja, od kojih je drugi paralelni niz postavljen "na zub". Prostire se na dubini od 3,60 m i nastavlja se u profilu. Zid ima sekundarnu funkciju i možda je nastao nakon rušenja zida B.

Arheološki materijal

Kamena plastika

Pronađeni su sljedeći arhitektonski elementi:

- horizontalni poprečni presjek stuba od krečnjaka, u obliku trapeza, okrnjenih bridova, veličine 0,45x 0,30x 0,19 m (sl.36). Pronađen je u iskopu uz jugoistočni zid objekta;

- masivni dovratnik ili doprozornik od finog bijelog krečnjaka dimenzija 0,75 x 0,35 x 0,20 m (sl.35).

Sitni arheološki materijal

U iskopu uz recentni materijal bio je izmiješan i materijal iz osmanskog perioda. Riječ je o ulomcima recipijenata glodane keramike, ulomcima proste tamnosive i crne keramike, od kojih su neki rađeni na brzom, a neki na sporom vitlu. Za sada može se reći da se radi o ulomcima posuda različitih oblika, načina, vrste izrade i namjene (sl.39 i 40).⁷ Među značajnije keramičke nalaze ubrajaju se i četiri fragmentirane lulice sa plastičnim i utisnutim elementima dekoracije (sl.41). Takve lulice predstavljaju import u naše krajeve, a njihova izrada počela je oko polovine 17. st.

Pronađeno je svega pet sitnih ulomaka plavog stakla od jedne čašice, tankih zidova sa plastičnim kapima.

Željezni materijal predstavljaju nekoliko eksera, klamfi i dio jednog nožića malo savijenog sječiva.

Četiri zakovice i neke kopčice napravljene su od bakra, a nekoliko manjih ravnih ulomaka olova u vidu tanke ploče pronađeno je zajedno sa vanjske strane sjeverozapadnog ugla "objekta".

Sitni arheološki materijal čine i novčići od kojih su samo tri značajnija, ostali su recentni. U grupu recentnih ubrajaju se i dva krajcera iz 1851. i 1882. godine. Dva bakrena novčića su veoma korodirana, tako da je nemoguće izvršiti čitanje. Najvredniji nalaz predstavljaju male srebrne akče iz kovnice u Konstantiniji – Carigradu. Na reversu su vidljiva dva početna broja hidžretske godine "11 " a druga dva broja su izbrisana. Na osnovu ova dva početna broja godine u obzir dolaze emisije tri sultana: Mehmed IV (1648.-1687.), Mustafa II (1695.-1703.) i Ahmed III (1703.-1730.). Novac je pronađen u unutrašnjosti "objekta", uz sjeveroistočni zid, na dubini od 1,5 m.

Stvaranje kompletne arheološke slike o ovom lokalitetu bit će moguće nakon završetka sistematskih arheoloških istraživanja. Tek tada će se dobiti jasnija slika o kompleksnoj arhitekturi nekadašnjeg Atmejdana sa njegovim veoma značajnim sakralnim, funeralnim, obrazovnim i kulturnim sadržajima. Nesumnjivo je da je riječ o kompleksnom slojevitom lokalitetu koji je trpio devastacije u smislu pregradnji, dogradnji i gradnji kroz cijeli period svog postojanja.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Arheološko područje se ne nalazi na Privremenoj listi nacionalnih spomenika, nego se odluka donosi na osnovu navedene peticije.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

⁷ Bez kabinetske obrade koja zahtijeva studiozan rad teško je determinirati vrijeme, budući da se radi o vrstama keramike i oblicima koji postoji kroz period od više stoljeća. Pronađeni ulomci nisu bili u nekom određenom sloju za koji bi se mogli vezati i time datirati (M. Gavrilović, 2004., 5).

Od 26.4. do 14.5.2004. godine izvršena su sondažna arheološka istraživanja. Stručnu ekipu su sačinjavali stručnjaci Zemaljskog muzeja: Margita Gavrilović, odgovorni istraživač, Mirsad Avdić, kustos, Slobodan Kudra, arhitektonski tehničar, i Hamo Karkelja, preparator. Ručni iskop je radilo osam radnika RRS "Gradnja". Sondažna arheološka istraživanja na lokalitetu "Saobraćajnica novi most Ćumurija - ul. H. Kreševljakovića" izvršena su u planiranom periodu od petnaest radnih dana. Cilj terensko-istraživačkih radova je bio da se utvrdi postojanje mezara na prostoru buduće saobraćajnice i lijevog trotoara uz kolovoz.

Arheološki materijal je pohranjen u Odsjeku za srednji vijek Arheološkog odjeljenja Zemaljskog muzeja BiH do završetka iskopavanja i definitivne obrade. Do danas nije studijski obrađen zbog nedostatka podataka do kojih bi se došlo proširivanjem otkopane površine.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na mjestu u oktobru 2004. godine ustanovljeno je sljedeće:

Zapadno od arheološkog područja je danas stambeni objekt poznat pod nazivom "Papagajka", ispred kojeg je ukopana savremena infrastruktura. Istraživanje na tom već devastiranom prostoru buduće saobraćajnice koji je zaravnjen, zasut uvaljanim šljunkom i pripremljen za asfaltiranje je potpuno onemogućeno.

Arheološka istraživanja su potvrdila različite građevinske intervencije kojima je područje kontinuirano i u dužem vremenskom periodu devastirano. Istočni dio područja čini parkovska površina koja trenutno predstavlja potencijalno arheološko nalazište.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima ("Službeni glasnik BiH" br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

- A) Vremensko određenje**
- B) Historijska vrijednost**
- C) Umjetnička i estetska vrijednost**
  - iv. Kompozicija,
  - v. Vrijednost detalja.
- D) Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)**
  - i. Svjedočanstvo o historijskim mijenama,
  - iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili maniru.
- E) Simbolička vrijednost**
  - ii. Sakralna vrijednost,
  - iv. Vežanost za rituale i obrede,
  - v. Značaj za identitet skupine ljudi.

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana
- fotodokumentacija
- dokumentacija Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH korištena je sljedeća literatura:

1913. Kemura, Sejfudin, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobi*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XXII, Sarajevo, 1910.,261-277.
1974. Mujezinović, Mehmed, *Mahala džamije Bakrbabe hadži-Alije (Atmejdani)*, Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini, knjiga I, Sarajevo, 1974., 353-362.
1978. Bešlagić, Šefik, *Nišani XV i XVI vijeka u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1978.
1991. Kreševljaković, Hamdija, *Sarajevo u doba okupacije Bosne 1878. Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave*, Izabrana djela IV, Sarajevo, 1991., 73-329.
1994. Malcolm, Noel, *Povijest Bosne*, Zagreb-Sarajevo, 1995.
1997. Zlatac, Behija, *Zlatni period Sarajeva*, Prilozi historiji, Sarajevo, 1997.
1997. Hadžimuhamedović, Amra, *Građenje i rušenje mesdžida u Bosni*, časopis Blagaj, islamsko predanje i bošnjačko naslijeđe, Sarajevo, 1997., 64 -72.
1999. Bećirbegović, Madžida, *Džamije sa drvenom munarom u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1999.
2001. Bećirbegović, Madžida, *Slojevitost arhitektonskog naslijeđa Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2001.
2004. Gavrilović, Margita, *Elaborat-ekspertiza o sondažnim arheološkim istraživanjima od 26. aprila do 14. maja 2004. godine na lokalitetu Atmejdani*, Sarajevo, 2004.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

Jasna Burnazović, diplomirani inženjer arhitekture, saradnik za arheologiju u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika